

Trenger vi daginstitusjoner for barn?

The need for day-care institutions

Av sosiolog DAGFINN ÅS
Norges byggforskningsinstitutt

NORGES BYGGFORSKNINGSINSTITUTT

OSLO 1969

Trenger vi daginstitusjoner for barn?

Av sosiolog *Dagfinn As*, Norges byggforskningsinstitutt.

Jeg har valgt å formulere tittelen på dette innlegget som et spørsmål: Trenger vi daginstitusjoner for barn? La meg med en gang si at jeg mener at svaret er ja på dette spørsmålet, og jeg skal søke å redegjøre for hvorfor jeg mener at svaret må bli et avgjort ja.

I dagligtalen setter vi ofte likhetstegn mellom behov og det å ha bruk for — dette er et bra utgangspunkt, men når vi så spør mennesker om hvorvidt de har bruk for en ting, som f. eks. daginstitusjoner, kan det være nødvendig å skille nærmere mellom *ønske* og *behov*. Jeg tror vi kan trekke skille på denne måten: Dersom vi tar utgangspunktet i en enkelt person, så vil jeg si at det eksisterer behov for denne personen, dersom oppnåelsen av den ting det er behov for, på en direkte måte fører til løsning av problemer eller vanskeligheter som vedkommende befinner seg. En økning av velvære vil ikke uten videre være «behovstilfredsstillende» i denne sammenhengen — det må på forhånd foreligge en alminnelig akseptert vanskelig situasjon som trenger sin løsning. Vi behøver forresten ikke bare holde oss til enkeltpersoner, vi kan bruke samme resonnement for en familie eller en større gruppe personer.

Dette har til konsekvens at en fullstendig behovsanalyse med hensyn til daginstitusjoner går ut på å avdekke en hel serie med problemer: for barna, for mødrene, for familien, for boligstrøket, for kommunen i sin helhet — problemer som må forventes å bli løst eller underlettet på en direkte måte gjennom byggingen av daginstitusjoner.

Med denne måten å formulere problemet på kan vi relativt direkte begynne å liste de forhold vi må ta med i en mer fullstendig utredning om behovet for daginstitusjoner. La meg her i en kortfattet form presentere en slik liste. Jeg vil ikke kunne gå inn på alle forhold, men vil etterpå plukke ut enkelte forhold for nærmere gjennomgåelse.

Dersom vi nå starter med barna, vil jeg først trekke fram spørsmålet om *sikkerhet* og *trygghet*. Med en overhåndtagende motorisert trafikk vil en analyse av trafikkforhold og trafikkulykker være nødvendig i denne sammenhengen. Med tanke på mulighetene for lek og utfoldelse bør det videre undersøkes i hvilken grad barna er tilgodesett med lekearealer. Spørsmålet om lekekamerater kan komme inn i mer spredtbygde områder. Det trenges videre en oversikt over tilbudet på aktiviteter som kan sies å ha et visst pedagogisk preg med tanke på barnas generelle opplæring. Et ytterligere forhold gjelder barn med tilpassingsvansker av sosial- eller psykologisk art.

Her lister jeg altså problemer av ulik art uten å angi deres innbyrdes viktighet, og gjør samtidig en bred antagelse om at daginstitusjoner er relevante for løsningen av de samme problemer — la meg fortsette listen og ta mødrene som utgangspunkt:

Ansvar for barnas sikkerhet og trygghet faller først og fremst på mødrene i vårt samfunn. Dette er en belastning i psykologisk forstand og jeg regner ikke med at vi kan oppnå opplysninger om dette i en aktuell utredning, men det er et forhold som jeg regner med som svært viktig. Et annet vesentlig moment er mødrenes yrkes- og arbeidsforhold. Husarbeidet er gjennomgående en krevende oppgave som ikke gjør det mulig med konstant tilsyn med barn fra mødrenes side alene. Tilbudet på barnepass og tilsyn må utredes.

For mødre så vel som barna må vi ta hensyn til mulighetene for utfoldelse og selvrealisering. Jeg tenker her på aktiviteter utenfor hjemmet, og spørsmålet gjelder derfor igjen tilbudet på hjelp til barneettersyn for lengre tidsperioder ved forskjellige anledninger. Dette kan være både av ansatte personer som hushjelper, barnepleiersker, dagammaer og andre. Spørsmålet om selvrealisering gjelder særlig de kvinner som har investert i utdanning: En trenger å vite noe om kvinnenens utdanningsforhold og ønske om eget yrke.

Dersom vi gjør spranget over til familien som referansepunkt, kommer boligforhold, kanskje særlig plassforhold hjemme, inn som relevant informasjon. Vi trenger å vite noe om familiens økonomi og særlig om behovet for mer enn én inntekt for å opprettholde en rimelig levestandard. Husholdningens sammensetning er ellers viktig idet vi selvfølgelig har problemene aksentuert i de husholdninger som bare har en forsørger.

Dersom vi nå tar hele kommunen som referansepunkt, er det andre forhold som kommer inn. På dette plan er det vel oftest økonomiske forhold som er det springende punkt. Kommunens skatteinntekter først; Junior Chamber i Bærum gjennomførte en analyse av daginstitusjoner og kommunens økonomi for en del år tilbake og mente å kunne vise gevinst for kommunen. For øvrig vil daginstitusjoner ha en direkte innvirkning på sosialbudsjettet; jeg tenker på trygdeutgiftene, støttetiltak etc. For kommunene er selvsagt også spørsmålet om behovet for kvinnelig arbeidskraft relevant særlig i skole- og sykehussektoren, men også med hensyn til andre arbeidsplasser.

En fullstendig behovsanalyse ville derfor måtte bestå i å oppnå informasjon av det slaget som her er nevnt, og det skulle også være klart at man må bruke svært forskjellige former for tilnærming for å oppnå denne informasjonen. Med dette som bakgrunn vil jeg nå gå over til å fortelle litt om de praktiske undersøkelser som jeg selv har hatt med å gjøre når det gjelder å utrede behovet for daginstitusjoner.

I sin tid — nå faktisk lenge siden — gjorde Familie- og forbrukerdepartementet opptakten til slike utredninger. I et rundskriv ble kommunene bedt om å foreta utredninger og tilstille departementet resultatene.

Enkelte av disse kommunene har for lengst svart. Noen av dem lot ikke spørsmålet gå særlig ut over kommuneadministrasjonens egne folk, som da har svart departementet direkte. Så vidt jeg kjenner til, er mange av disse svarene: «nei, vi trenger det ikke — det foreligger ikke noe behov». En hel del kommuner har nedsatt komitéer for å utrede spørsmålet — og det sitter i dag en rekke komitéer og overveier spørsmålet. Nøtterøy kommune gikk et langt skritt videre, idet den komitéen som ble satt ned fikk bevilget en sum penger og fikk fullmakt til å bruke fagfolk for om mulig å foreta en mer grundig undersøkelse av forholdet.

Nøtterøy-komitéen kom raskt til at et delspørsmål — og et svært vesentlig sådant — hadde å gjøre med barnefamilienes eget ønske om å bruke de selvsamme barnehager og daghjem. Inntil da hadde dette spørsmålet blitt studert i nokså avgrensede undersøkelser i relativt nybygde bymiljøer. Det var ingen som med noen grad av sikkerhet kunne si hvor mange av familiene med små barn ønsket å sende sine barn til daghjem og barnehager.

Vi la stor vekt på å legge opp undersøkelsen slik at den skulle kunne gi et avgjort svar på dette spørsmålet. For det første valgte vi å foreta en totalundersøkelse i hele kommunen. Tettbebyggelsen så vel som landsbygd-områdene — til og med et par øyer utenfor selve hovedøya var med i undersøkelsen. For det andre var samtlige familier med ett eller flere barn under syv år inkludert. Alt i alt viser det seg at det fantes ca. 1100 slike familier i kommunen og de fikk alle forelagt seg et spørreskjema. En skoleklasse fra Ungdomsskolen stod for utdeling og innsamling av disse skjemaene. 100 % besvarelse er noe en aldri kan oppnå, men vi har i denne undersøkelsen så vidt god oversikt over bortfallet — som dreier seg om 20 % — at vi har belegg for at våre prosenttall er pålitelige og at de er et riktig uttrykk for hva familiene i Nøtterøy mener om daginstitusjoner for barn.

Vi stilte familiene dette spørsmålet: «La oss anta at det finnes forskjellige former for daginstitusjoner for barn i rimelig nærhet av Deres hjem. Hvordan ville De da gjøre bruk av dem?»

Hovedresultatet viser kort og godt at 6 ut av 10 familier eller mer nøyaktig: 59 % av alle familiene uttrykker et ønske om plass for ett eller flere av sine barn i et daghjem. 33 % sier at de ikke har noe slikt behov, mens for de gjenstående 8 % mangler vi opplysninger.

59 % kan vel kalles et overraskende høyt tall, men overraskelsen kommer vel først og fremst av at når vi skal gjette oss til andres holdninger, er det en alminnelig tendens til å gjette feil i en konservativ retning. Å ønske daginstitusjoner er en radikal holdning i denne forbindelsen i kraft av at disse institusjoner er et nytt fenomen på den norske arenaen.

Vi har i denne undersøkelsen ikke direkte spurt familiene om hvorfor de ønsker plass i daginstitusjoner for barna. Vi har ikke gjort det fordi det er umulig å yte dette spørsmålet rettferdighet i et kort spørreskjema. Vi har

isteden bedt om å få en del opplysninger om familiene i sin alminnelighet og vår analyse går ut på å finne sammenhenger mellom dette og barnehageønskene. Disse sammenhengene har vi så i tur og orden søkt å fortolke.

Prosenttallet 59 gjelder altså for hele kommunen, for alle familiene uten hensyn til barnas alder. Ønsket om barnehageplass varierer naturlig nok i barnas alder. Det er først og fremst 2—3—4-åringene som ønskes plassert — hele 72 av foreldrene til 3-åringer ønsker plass for disse. For 5—6-åringene ligger ønsket på ca. 45 %, men for spedbarn under 1 år ligger det samme prosenttallet på 25.

I mesteparten av analysen har vi ikke skilt mellom barn av forskjellig alder, men tatt for oss familiene som enheter — la meg så referere noen av resultatene:

Som ventet har de enslige forsørgerne et hyppigere ønske enn de andre; hele 71 % av disse ønsker plass. For øvrig er barnehageønsket avhengig av barneflokkens størrelse og sammensetning — jo flere større barn jo mindre er barnehageønsket for de små. Dersom vi så holder konstant antall barn over 6 år, finner vi at barnehageønsket øker klart med antallet av barn i alt: Dersom f. eks. alle barna i en 3-barns familie er under 3 år er ønsket hele 86 %.

Familier med utearbeidende mødre ønsker plass i 79 % av tilfellene, mens de hjemmeværende — som samtidig sier at de ikke akter å ta yrke utenfor hjemmet — ønsker plass i 44 % av tilfellene. Tar vi så de hjemmeværende mødrene som ønsker å ta arbeid utenfor hjemmet, ligger ønsket på hele 93 %.

At det er problemene forbundet med stell og ettersyn med barna som er hovedvanskeligheten for kvinner som ønsker å realisere sine yrkesplaner, er ganske klart. Selvfølgelig er det en rekke andre forhold som også kan være problematiske; det må jo foreligge et tilfredsstillende arbeidstilbud.

Et spørsmål som her melder seg straks er: hvordan har de kvinner som har arbeid i dag ordnet sitt barne-ettersyn? Vi spurte dessverre ikke om dette forhold og har ingen sikre data om dette. I Danmark derimot viser det seg at for de yrkesaktive mødre med barn er det de selv, mannen eller de andre søsken som har barne-ettersynet i ca. 30 % av tilfellene. I denne gruppen er også medtatt de familier hvor barna passer seg selv. Besteforeldre og andre slektninger tar ytterligere hånd om barna i 13 % av tilfellene, mens hushjelper eller andre ansatte tar hånd om barna i 30 % av tilfellene. Hele 23 % av familiene har barna anbrakt i daginstitusjoner. Tar vi så de kvinner som arbeider i sin manns bedrift — og her kommer alle bondekonene inn — en gruppe som i Danmark totalt utgjør ca. 15 % av alle gifte kvinner med barn, da finner vi at de selv og deres nærmeste familie tar hånd om småbarna i hele 73 % av tilfellene.

Det ville vært av stor interesse om vi kunne få en liknende undersøkelse

utført i Norge. Innen steder i dette landet vil vi vel finne at daginstitusjonene tar hånd om 20 % av yrkeskvinnenes barn, og en har også på følelsen at hushjelper er en forsvinnende yrkesgruppe i vårt land. Disse tallene måtte da bli fordelt på de andre kategoriene og det er fare for at tallet på de barna som faktisk passer seg selv ville bli langt større i vårt land enn i Danmark

Dersom vi så går tilbake til Nøtterøy-undersøkelsen, er det et spesielt resultat som fortjener særlig oppmerksomhet. Nøtterøy kommune spenner over kretser med svært ulik bebyggelsesstruktur. Nær Tønsberg finner vi tettbebyggelse som ikke adskiller seg fra bebyggelse i byer for øvrig, midt på øya finner vi tettbebyggelser i klynger ispredt med landsbygdbebyggelse og i de sørlige områder finnes jordbruksområder og regulær landsbygdbebyggelse. Vi hadde ventet å finne forskjeller i barnehageønsket mellom disse kretsene, men det har vi *ikke* funnet. Kretsene nær Tønsberg viser prosenttall på nær 62 % og 65 %, kretsene midt på øya viser 57 %, 52 % og 43 %. Landsbygdkretsene helt sør på øya viser 59 %, 61 % og lengst sør hele 70 %. Det er med andre ord i denne kommunen ingen klare forskjeller på hva jeg vil kalle by og land. Riktignok er ikke de sørlige distriktene mer enn ca. 10 km utenfor byen, slik at vi har særpregede landdistrikter representert. Likevel, dersom det skulle være en reell forskjell på by og land, burde dette være reflektert også i denne undersøkelsen.

Midt under analysen av dette materialet var jeg på et møte med en barnehagekomité i Rygge kommune. Jeg fortalte her om dette resultatet og sa også at jeg ikke hadde ventet dette. Blant komitémedlemmene befant seg et par gårdbrukerkoner, og en av dem svarte spontant: «Dette er vel egentlig ikke noe rart — ta nå dem som bor inne i tettbebyggelsen ved byen — når disse slipper ungene ut alene — så kan de regne med at det vil være ett eller flere øyepar i nærmeste husene som også vil holde utkikk med ens barn. Dere skulle vite hvor ofte jeg har sprunget fortvilet rundt på jakt etter den røde lua med Per under, opp til låvebrua, bortom maskinskuret, ned til andedammen — og andre farlige steder.» Her er vi på sporet etter noe viktig; det kan nok være at landsbygdområdene har større områder for lek og utfoldelse, men disse er nødvendigvis ikke sikrere og tryggere enn områdene i tettbebyggelsen.

Dette moment — *sikkerhet og trygghet* — for barna tror jeg er et vesentlig moment som må bringes inn i diskusjonen omkring daginstitusjoner. Sikkerhet og trygghet synes også å være et fremherskende motiv nettopp i dag som verden ikke kan sies å være hverken trygg eller sikker. Vi har med andre ord å gjøre med et sterkere følt behov, samtidig som våre nærmeste omgivelser er blitt endret, slik at det er langt usikrere enn før både for barn så vel som voksne. Med dette tenker jeg selvsagt på trafikkforholdene og biltrafikken som begynner å bli så utviklet at den bokstavelig talt tar livet av oss. De farer som truer smårollingene er å finne ganske nær — bokstavelig

talt utenfor stuedøra hvor det nesten, for oss alle finnes en gate eller en vei.

Når jeg nå er over i bredere fortolkninger av resultatene fra denne undersøkelsen, er det ytterligere to momenter som jeg vil trekke fram — og som etter min mening ikke er kommet så sterkt inn i diskusjonen om daginstitusjoner. Det første moment har å gjøre med *respekt og anerkjennelse* for mødrenes arbeids- og yrkessituasjon. Her tenker jeg på både de hjemmевærende husmødrene og yrkeskvinnene.

Her er vi inne på et tema som svært mange mennesker blir så emosjonelle overfor at diskusjonen meget ofte skjærer ut og går i stå. F. eks., en eller annen starter med argumentet at vi trenger daginstitusjoner av hensyn til mødrene, slik at disse kan ta arbeid utenfor hjemmet. En rekke misforståtte reaksjoner på dette argumentet er mulig — og dessverre typiske. Noen vil svare: «Av hensyn til mødrene? — dette kan ikke gies stor vekt! — hva med barna!» Neste type reaksjon vil være de som anser det galt — nærmest moralsk forkastelig, at mødrene tar lønnet arbeid utenfor hjemmet; kvinnen skal være hjemme! Endelig er det de som tar det opprinnelige utsagn som uttrykk for en nedvurdering av husmoren og hennes arbeid — og via disse og andre veier er vi snart over i en diskusjon om kvinner i sin alminnelighet og kvaliteten av de ulike kvinneroller.

Vel, la meg prøve å nøste opp en utviklingsrekke som forhåpentligvis ikke fører til slike misforståelser. Den gårdbrukerkonen jeg nettopp siterte, hadde med et lite poeng i en bisetning: Hun sa det slik at «når vi altså på landsbygda og i tettsteder slipper ut smårollingene våre alene — og det gjør vi, for det må vi gjøre». Det er naivt å tro at husmødrene kan klare et konstant ettersyn for de små barna hele dagen. Husmødrene er i dag til tross for den tekniske utviklingen vi har gjennomgått en sterkt belastet yrkesgruppe. Jeg mener med dette at arbeidsoppgaven i de fleste tilfelle er mange og tunge; det å være husmor er litt av en jobb. Dette er ikke bare meninger fra min side, dette kan underbygges av flere undersøkelser.

Småungene skal selvfølgelig ha frisk luft, men de samme ungene sendes ut like ofte, om ikke oftere, fordi husmødrene trenger *avlastning*. Dette er dagens mest typiske løsning av dette problemet, og det er her fire-timers barnehage kommer inn i første rekke som et skikkelig svar på et akutt belastningsproblem.

Når vi nå diskuterer spørsmålet om anerkjennelse og respekt for kvinnene, la oss da ta for oss spørsmålet om yrke utenfor hjemmet. I vårt samfunn er det alment anerkjent at menneskene skal ha så stor valgfrihet som mulig, samtidig er det klart at denne målsetting bare til dels blir oppfylt og den er ulikt oppfylt for ulike grupper i samfunnet. Barn har ikke valgfrihet, de gamle har også til dels innskrenket valgfrihet, de rike har større valgfrihet enn de fattige og menn har større valgfrihet enn kvinner. Dette må

vi slå fast når vi går ned på det konkrete dagligdagse plan. Forklaringen ligger ikke i noens spesielle onde vilje, men finnes delvis i det kulturmønsteret vi alle er oppdratt i og tilpasset til, samt i at den konkrete utformingen av vårt samfunn: de umiddelbare ytre omgivelser legger alvorlige begrensninger for kvinners muligheter til fritt valg av yrke.

I dagens situasjon er det ofte slik at noe reelt valg ikke foreligger, idet mulighetene for barnepass objektivt sett er begrenset, hushjelper som nevnt, synes å være en stadig svinnende yrkesgruppe og de norske familiene har etter hvert flyttet så vidt mye på seg at bestemor ikke alltid er i nærheten. På toppen av det hele bygger vi i dag boliger som typisk nok ikke har plass for hverken noen hushjelp eller noen bestemor. I Nøtterøy hadde ca. 10 % av mødrene yrke utenfor hjemmet og dette svarer omtrent til tallet for hele landet. På spørsmål om de ville ta seg arbeid utenfor hjemmet dersom de kunne få plass for sine barn i daginstitusjon, svarte ytterligere 27 % «ja» — dette ville bringe sysselsettingsprosenten opp i hele 37 % i denne kommunen. Jeg nevnte foran at det selvfølgelig er en hel rekke andre betingelser som også måtte oppfylles før alle disse kunne ta et slikt arbeid, men det viktigste med dette resultat er at det klart tilkjennegir et uoppfylt ønske om yrkesbeskjeftigelse i en meget stor gruppe av mødre. Her kommer daginstitusjonene, kanskje først og fremst heldagsbarnehagene og daghjemmene inn som det mest umiddelbare og relevante tiltak for å komme dette ønske i møte.

Mitt tredje moment har ikke å gjøre med hensyn til barna eller mødrene på noen direkte måte — her er det kanskje at sosiologen i meg kommer sterkest fram. Mitt daglige arbeid gjelder nemlig undersøkelser av miljøspørsmål og spesielt har jeg til oppgave å gjøre en serie undersøkelser av boligmiljø.

Det er mange elementer vi har å gjøre med her, men det synes ganske klart at en av betingelsene for at vi har å gjøre med et godt miljø er om hvorvidt det innbefatter felles institusjoner — og om hvorvidt det innen området forekommer fellesaktiviteter. Sjansene for at dette skal forekomme er igjen størst dersom det faktisk finnes spesielle steder eller bygninger for dette. I lys av dette er det klart at vi har øvet vold mot mange grender i vårt land i de senere år med den skolesentralisering som har funnet sted. Skolesentraliseringen har sikkert vært viktig ut fra mange hensyn, men i den spesielle sammenhengen vi her ser det må vi fordømme den, idet dette betyr å ta fra den enkelte grenda en fellesinstitusjon.

Det er imidlertid et ekstra poeng å vinne ved å trekke inn skolen og skoleutbygging når vi snakker om barnehager — så la meg også gå inn på dette. Ved innføring av den ni-årige skole ble vi nødvendigvis stilt overfor problemet med å foreta denne opplæringen på to forskjellige steder — og så fikk vi da hele debatten om «syv pluss to» eller «seks pluss tre» — altså om hvor mange år man skulle gå på den første skolen og hvor mange år på den andre.

Det kan godt hende at «seks pluss tre» mønsteret som vi synes å bli hengende ved, er å stille det hele på hodet. Dersom vi ser på hva som foregår på de enkelte klassetrinn er det vel riktig at vi har et mer reelt skille mellom tredje og fjerde klasse enn mellom sjette og syvende. Det er først i fjerde klasse at man får behov for spesialrom, mens en i de tre første klassene bare trenger et stort allsidig aktivitetsrom i tillegg til klasserom. Altså «tre pluss seks» er et riktigere mønster enn «seks pluss tre».

Så tilbake til skolesentraliseringen: klasse en til tre — småskolen — bør ikke sentraliseres. Den bør ligge i grenda hvor småbarna hører hjemme og en bør faktisk tenke på å føre denne skolen tilbake dit. Er det da økonomisk forsvarlig å bygge et så lite anlegg? — Nei, lag det større — la oss bygge «barnas hus» i grenda og det vil inneholde: småskole, fritidshjemmet for de samme skolebarna, førskolen for seksåringene samt barnehagen og daghjemmet for de aller minste.

Jeg tror at diskusjonen om daginstitusjoner nå i Norge etter hvert begynner å foregå på et mer saklig plan enn tidligere, og dette er et meget oppmuntrende trekk. Men jeg tror også at vi ville tjene på å sette spørsmålet om daginstitusjoner sammen med andre utbyggingsoppgaver. Dette vil gi ytterligere mening og nytt perspektiv. En ting er at vi trenger en kraftig økning av statlige midler til en forsert utbygging av disse institusjoner — og jeg mener det er riktig at det er staten som skal tre inn her. Men jeg vil da også i tråd med hva jeg har sagt spørre om ikke dette spørsmålet er noe som en rekke departementer bør gå sammen om: konkret, i form av et eventuelt nytt inter-departementalt organ. Så vidt jeg kan se, er dette noe som angår Kirke- og undervisningsdepartementet, Kommunal- og arbeidsdepartementet og Sosialdepartementet i tillegg til Departementet for familie- og forbrukersaker. Ansvar for førskolebarnas rettigheter er i dag dårlig definert både på del statlige og det kommunale plan. Vi trenger nytenkning på dette området. Alle som har vært med om forsøk på å realisere planer for daginstitusjoner har bitre erfaringer om dette. Vi trenger nye og bedre administrative og organisasjonsmessige rutiner for å kunne fange opp og bringe til realisering initiativ for barnehager og daghjem. Det er på dette området en kanskje nå bør sette inn med konkrete undersøkelser.

Litteratur:

Dagfinn As: Trenger vi daginstitusjoner for barn? Barnefamiliene i Nøtterøy svarer på spørreskjema. Norges byggforskningsinstitutt: Rapport nr. 55, Oslo 1968.

Særtrykk av artikkel med samme tittel i Sosialt Arbeid nr. 3/1969

